

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОПРАЦЮВАННІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто особливості використання новітніх інформаційних та інтерактивних технологій у процесі опрацювання лексичного та лексикографічного матеріалу на філологічних факультетах; охарактеризовано та проілюстровано лекції-візуалізації, лекції-презентації, інтерактивні та проблемні лекції, побудовані з опорою на мультимедійний словник.

Ключові слова: лекція-візуалізація, лекція-презентація, інтерактивна та проблемна лекції, мультимедійний словник.

До числа пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти належать насамперед комп'ютеризація та інформатизація навчального процесу (Державна програма "Вчитель" (2002 р.), Концепція державної цільової програми розвитку Національної словникової бази (2009 р.)). Невипадково у складі професійної компетенції вчителя-словесника поряд із комунікативною, мовною, літературознавчою та іншими видами компетенцій обов'язково виокремлюють інформаційну (О. Семенов, М. Цой). Інформаційна компетенція або інформаційна культура передбачають уміння самостійно працювати з різними видами інформації, зокрема й з друкованими та електронними джерелами. З цього приводу видається слушною думка М. Цой: "Сьогодні концепція компетентності включає вже і навички володіння інформаційними технологіями, вміння організувати доступ, аналіз, створення та оцінку інформації за допомогою різноманітних засобів мультимедіа" [9, с. 327].

Як бачимо, поняття інформаційної та лексикографічної культури останнім часом розглядають як взаємозалежні, але, на жаль, у навчальному процесі вони найчастіше відірвані одна від одної, як і самі навчальні дисципліни, наприклад, "Сучасна українська літературна мова" та "Нові інформаційні технології". У зв'язку з цим зростає роль використання на лекційних і практичних заняттях нетрадиційних методів навчання, які ґрунтуються на використанні інтерактивних і комп'ютерних технологій.

У науковій літературі широко висвітлені теоретико-методичні положення щодо впровадження нових інформаційних (П. С. Атаманчук, І. М. Богданова, О. М. Ващук, Ю. І. Машбица, С. А. Мукомел, В. О. Нелюбов, О. М. Пехота, Є. С. Полат, О. В. Творун та ін.) та інтерактивних технологій у навчальний процес (О. Л. Глатов, С. М. Гончаров, Л. В. Пироженко, О. І. Пометун, Г. П. Пятакова та ін.).

У статті ми поставили за мету охарактеризувати лекційні форми презентації лексикографічного матеріалу за допомогою різноманітних засобів мультимедіа, оскільки формування інформаційної (лексикографічної) культури вимагає цілеспрямованої та систематичної роботи зі словниково-довідковою літературою. Наведені нижче види лекцій було апробовано під час експериментально-дослідного навчання, яке проходило на базі 1 курсів філологічних факультетів ВНЗ м. Одеси, Бердянська, Луганська, Львова, Кіровограда тощо.

Власне, експериментальна програма навчальної дисципліни "Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія" будувалась на роботі з двома видами словників: лінгвістичними та лінгвокраїнознавчими як різновидом енциклопедичних. Вибір лінгвістичних словників залежав від лекційної теми та дидактичного матеріалу, що опрацьовувався на практичному занятті. Водночас в експериментальних групах студенти систематично працювали з розробленим нами мультимедійним словником "Концепти української культури", що було викликано необхідністю, по-перше, реалізації одного з провідних лінгводидактичних принципів – культурологічного, а з іншого – необхідністю формування у студентів лексикографічних умінь і навичок, у тому числі вміння користуватись електронними словниками. Остання позиція зокрема продиктована всезростаючими вимогами до підвищення рівня комп'ютерної грамотності майбутніх фахівців.

Загальновідомо, що підготовка до університетської лекції вимагає врахування таких загальнодидактичних принципів вищої школи, як інформатизація, технічна та технологічна забезпеченість освітнього процесу; оптимальне співвідношення загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; раціональне застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки фахівців [7]. Керуючись необхідністю побудови педагогічного процесу на "суб'єкт-суб'єктних відношеннях, які визнають управлінську функцію педагога і функцію самоуправління учня" [5, с. 111], у процесі експериментального навчання ми звертались не лише до лекції-інформації, а й до таких видів лекцій, як лекція-візуалізація, лекція-презентація, інтерактивна та проблемна лекції. Такий вибір був зумовлений необхідністю забезпечення пізнавальної активності і самостійності студентів експериментальних груп у роботі з різними типами словників та опануванні лінгвокультурологічної інформацією.

Як відомо, *лекція-візуалізація* передбачає подання основного змісту навчального матеріалу в наочній формі, наприклад за допомогою анімації, відеоряду, слайдів, малюнків, схем тощо. Особливість лекції полягає в розгорнутому коментуванні візуального ряду. У межах експериментального навчання основним демонстраційним матеріалом слугували мультимедійний словник "Концепти української культури", використовуваний на етапі пояснення нового матеріалу або систематизації набутих знань. Приміром, сторінками словника ілюструвались теми: "Структура лексичного значення", "Лексика української мови з погляду походження (питомий шар української лексики)", "Українська фразеологія", "Комп'ютерна лексикографія" тощо. Побудовані у вигляді гіпертекстів словникові статті забезпечували вільний рух за текстом та пошук відповідного ілюстративного матеріалу, наприклад: *хата* ¹ *1) сільський одноповерховий житловий будинок; внутрішнє житлове приміщення такого будинку; 2) уособлення ріднинного вогнища, гостинності, волі, незалежності (до теми "Структура лексичного значення"); 3) своя хата – своя правда; виносити сміття з хати; не при хаті згадувати; моя хата скраю, я нічого не знаю; хоч святих винось із хати (до теми "Українська фразеологія").* Невід'ємною частиною інтер'єру української хати виступає *під*, з нею також пов'язано безліч народних вірувань, звичаїв та обрядів: *під* ² *колупати під (виконувати обрядову дію під час сватання* ³ *рушник тощо) і т. ін.* Крім того, лексикографічний портрет слова у структурі мультимедійного словника було доповнено графікою, картинками видатних українських художників тощо (наприклад, до словникової статті "Під" ⁴ *колупати під* ⁵ *картина М. Пимоненка "Свати").*

У новій освітній парадигмі зростає роль інтерактивних методик у викладанні фахових дисциплін. Так, *інтерактивна лекція* побудована на активній взаємодії (діалозі) студентів між собою та з викладачем; "це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання" [2, с. 7]. Її переваги полягають у можливості опрацювання великого масиву інформації, налагодженні оперативного зворотного зв'язку зі студентами, мобілізації знань і умінь студентів, реалізації інтерактивних методик, стимулюванні пізнавальної активності і самостійності студентів, їх творчого потенціалу [2; 3; 8]. Однією з особливостей інтерактивної лекції є застосування інноваційних технологій, з-поміж яких перевагу надають саме комп'ютерним. Зазначимо, що в експериментальних групах проводились інтерактивні лекції переважно з використанням слайд-презентацій словника концептів.

Центральне місце у структурі інтерактивної лекції належить інтерактивній вправі, яка передбачає інструктування та об'єднання студентів у групи; виконання завдання, при якому викладач виступає організатором і помічником для студентів; презентація виконання вправи та обов'язково рефлексію результатів [2; 8]. Дидактичним матеріалом для окремих інтерактивних вправ виступили мультимедійний словник "Концепти української культури", а також індивідуальні роздаткові матеріали, побудовані на його основі або інших лінгвокультурологічних джерел. Студентам пропонувалось:

- відібрати / згрупувати / порівняти ілюстративний матеріал відповідно до теми;
- підготувати відповідь на запитання викладача;
- виконати та взаємоперевірити творче завдання;
- обговорити та взаємоперевірити домашнє завдання;
- розв'язати проблемне питання;
- взяти участь у дискусії, "засіданні" круглого столу, обговоренні лінгвістичного проєкту тощо.

Наведемо приклади інтерактивних вправ: 1. *Культурна інформація в мовних одиницях може бути представлена за допомогою культурних сем, культурного тла, культурних концептів та культурної конотації. Доведіть слушність твердження та проілюструйте прикладами. 2. Використовуючи ілюстративний матеріал до словникової статті "Калина" (за словником "Концепти української культури"), розкрийте національно-культурний характер символічного та метафоричного значення каліни. 3. Опишіть образ української Доли (Талан), використовуючи матеріали словника "Концепти української культури". Чи можна порівнювати українську Долю з грецьким Фатумом та римською Фортуною? Відповідь проілюструйте фразеологізмами, прислів'ями, афоризмами та іншими прецедентними текстами.*

Інтерактивна лекція здебільшого має проблемний або пошуковий характер, тому до неї близькою є *проблемна лекція*, з тією лише різницею, що проблемну ситуацію створює і демонструє шляхи її розв'язання викладач, а в окремих випадках до цього залучають студентів. Зокрема, з метою реалізації культурологічного принципу навчання у межах дисципліни "СУЛМ. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія" важливо було обговорити проблему взаємодії мови і культури та появу в сучасній лінгвістиці відповідних понять: "мова культури", "ключові імена культури", "культурні семи", "культурна конотація" та інші; а також розтлумачити в культурологічному контексті фразеологічні одиниці, символи, метафори.

Лекції-презентації (мультимедійні лекції) дозволяють організувати або імітувати навчальний діалог між студентом і викладачем, створювати таке навчальне середовище, в якому студент одночасно виступає читачем, слухачем і глядачем, а також позитивну емоційну атмосферу для сприймання, запам'ятовування та відтворення навчальної інформації, максимальної активізації студентів.

В інформації презентація визначають як "набір карток-слайдів на певну тему, які зберігаються у файлі спеціального формату" [4, с. 108]. Зокрема, лекції-презентації створюють за допомогою програми Microsoft Power Point. Учені Л. Гаврилова та І. Хижняк наголошують на тому, що "презентації, використовувані на лекційних заняттях у вишах, найдоцільніше окреслити як навчальні і вилучити таким чином: навчальні презентації – це засіб унаочнення теоретичного матеріалу в ході його подання" [1, с. 362]. Методика проведення лекцій-презентацій вимагає узгодженого поєднання слова викладача і мультимедійної наочності.

Крім того, у методичній літературі поряд із терміном "мультимедійна лекція" використовуються поняття "мультимедіа", "мультимедійні засоби навчання", "інтерактивні мультимедійні системи", "мультимедійна інформація" (П. С. Атаманчук, С. А. Мукомел, О. М. Пехота, Є. С. Полат, М. Цой).

Незважаючи на розгалуженість термінології, їх сутність залишається незмінною, оскільки, мультимедійні засоби навчання – це "інтерактивні навчальні програмні системи комплексного призначення, які, окрім надання теоретичного матеріалу, забезпечення тренувальної навчальної діяльності і контролю рівня знань, дозволяють урахувати запити студентів і викладачів в індивідуалізації навчання, забезпеченні особистісного підходу" [9, с. 325].

Приміром, лекції-презентації було підготовлено до таких тем: "Пасивна лексика в сучасній українській літературній мові. Лексичні архаїзми", "Джерела української фразеології", "Практична лексикографія. Укладання словників", що дозволило "на якісно новому рівні сприймати, переробляти і надавати різноманітну інформацію: текстову, графічну, звукову, анімаційну тощо" [6, с. 170], а також забезпечити мобільність і доступність у сприйманні навчального матеріалу.

Основними технічними засобами лекцій-презентації є комп'ютер, мультимедійний проектор, сенсорна дошка, які вповні забезпечують поєднання різних видів інформації. При цьому використання означених засобів навчання не повинно зменшувати ролі викладача, а навпаки, вимагати від нього пошуку найдоцільніших словесних прийомів подачі ілюстративного матеріалу, добору місткого коментаря. Розглянемо окремі структурні компоненти лекцій-презентації "Практична лексикографія. Укладання словників", зокрема блок-розповідь (рис. 1) і блок-приклад (рис. 2).



<p>Словникова стаття є основною одиницею словника, відносно самостійним відрізком тексту.</p> <p>Структура словникової статті тлумачного словника</p> <table border="0"> <tr> <td>1. Реєстрова частина</td> <td>2. Інтерпретаційна частина</td> </tr> <tr> <td>• реєстрове (заголовне) слово;</td> <td>• тлумачення;</td> </tr> <tr> <td>• графічна інформація;</td> <td>• ілюстративні приклади;</td> </tr> <tr> <td>• стилістичні позначки.</td> <td>• джерело ілюстративних прикладів;</td> </tr> <tr> <td></td> <td>• діюmatica.</td> </tr> </table>	1. Реєстрова частина	2. Інтерпретаційна частина	• реєстрове (заголовне) слово;	• тлумачення;	• графічна інформація;	• ілюстративні приклади;	• стилістичні позначки.	• джерело ілюстративних прикладів;		• діюmatica.	<p>Приклад словникової статті (за тлумачним словником)</p> <p>ВЕРБА, и, ж. Дерево або кущ з гнучким гіллям, ціленими листками і зібраними в сережки одностатевими квітками. <i>А над самою водою Верба похилилась</i> (Шевч.). Плакуча верба – вид верби, що має довгі звисаючі гілки.</p> <p>♦ Верби золоті ростуть дві, за ким – про недоладні, нерозумні дії когось-небудь. <i>Де Хаброня ступить, там золоті верби ростуть</i> (Н.-Лев.). На вербі груші – безглузда вигадка, нісенітниця. <i>Ти розкажеш такого, що на вербі груші, а на сосні яблука ростуть</i> (Бовчок).</p>
1. Реєстрова частина	2. Інтерпретаційна частина										
• реєстрове (заголовне) слово;	• тлумачення;										
• графічна інформація;	• ілюстративні приклади;										
• стилістичні позначки.	• джерело ілюстративних прикладів;										
	• діюmatica.										


Рис. 1. Структурні компоненти лекції-презентації. Блок-розповідь

Рис. 2. Структурні компоненти лекції-презентації. Блок-приклад

Використання карток-слайдів дозволило не лише реферативно подати та проілюструвати теоретичні засади практичної лексикографії, а й, спираючись на систему гіперпосилань, порівняти будову словникової статті друкованого та електронного словників, акцентувати увагу на особливостях роботи з різними видами словників. Порівняймо рис. 2 та рис. 3.

Система гіперпосилань: дерев (перехід до іншої словникової статті);

 (звукові файли),  (текстові файли – фольклорні та художні твори);

 (графічні файли).

Уривок словникової статті мультимедійного словника "Концепти української культури"

Верба





- Дерево або кущ з гнучким гіллям, ціленими листками і зібраними в сережки одностатевими квітками. 
- Одне з найулюбленіших в Україні дерев. Молодіми вербами обсаджують ставки, береги річок, обійстя, криниці, що надає українським селам особливої характерної краси.   
- Дерево пов'язане з водою, тому символізує здоров'я і життя: *Де верба, там вода*.
- Символ України, батьківщини: *Без верби і калини нема України*.

Рис. 3. Блок-приклад словникової статті мультимедійного словника

Підсумовуючи викладене, ще раз підкреслимо, що з-поміж мультимедійних навчальних засобів у системі експериментального навчання центральне місце посідає мультимедійний словник "Концепти української культури". Підготовлений у спеціальному комп'ютерному форматі, він був призначений не лише для роботи на ЕОМ (домашні тренувальні, творчі, дослідницькі завдання), а й для візуального супроводу лекційного матеріалу. Зокрема він слугував для викладачів-експериментаторів: 1) ілюстративним матеріалом до текстової частини лекції, своєрідним мотиваційним прийомом, завдяки використанню текстових, звукових, графічних та відеослайдів; 2) базою для побудови системи лексикографічних вправ, проблемних, творчих і дослідницьких завдань; для студентів експериментальних груп: 1) джерелом довідкової інформації під час виконання домашніх завдань, підготовки до лекцій або підсумкового контролю; 2) засобом формування лексикографічних умінь і навичок, зокрема вмінь користуватись електронними лексикографічними виданнями.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшій розробці методичної бази мультимедійного словника з метою формування лексикографічної компетенції у майбутніх філологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Л., Хижняк І. Класифікація лекційних презентацій та вимоги до них / Гаврилова Л., Хижняк І. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 50. – 2010. – С. 361 – 367.
2. Гончаров С. М. Інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу / С.М. Гончаров. – Рівне : НУВГП, 2006. – 172 с.
3. Махінова М. В. Інтерактивний підхід при читанні лекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73210.doc.htm
4. Мукомел С. А., Чабан А. П. Використання мультимедійних технологій у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N144/N144p106-109.pdf
5. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В. М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літ-ри, 2007. – 232 с.
6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 256 с.
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [І. О. Бартенева, І. М. Богданова, І. В. Бужина та ін.]. – Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. – 344 с.
8. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
9. Цой М. Мультимедійні технології в особистісно орієнтованому навчанні / Цой М. // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Вип. XXI. – Ч. 2. – 2008. – С. 322 – 328.